

## Daniel Mendelsohn: anamneza rescrierii homerice<sup>1</sup>

Răzvan MITU

Universitatea „Transilvania” din Braşov

[sebastian.mitu@unitbv.ro](mailto:sebastian.mitu@unitbv.ro)

---

**Abstract:** This paper analyzes that in Daniel Mendelsohn's novel, although the metaliterary character is obvious, the novel construction is not limited to the hypertextuality relationship highlighted by the structural resumption of the Homeric epic in the act of narrative construction, rather it involves the overlapping of intertextual elements with biographical transtextual elements. Mendelsohn's novel is not just a narrative about the father-son relationship or a simple anxious rewriting of the Homeric text, but a narrative that systematically resumes the structure of the epic, thus outlining the narrative topos in which the central characters, Daniel and his father Jay, extend in a contemporary perspective the Homeric couples Odysseus-Telemachus and Odysseus-Laertes. The intertextual relationship is much deeper, encompassing both the Kavafisian experience of the journey and the topos of Ithaca, as a substitute for the destination, as well as the Joycean and Tennysonian experience of the Odyssey, all of which are in relation to Proust's vision of rediscovered time, the Proustian intertext providing a new telos, much more subtle, to the novel. The anamnesis is the contrastive solution by which Mendelsohn distinguishes, proposes past forms, thus restoring the relationship with the paternal figure lost and found through the bookish mediation of the hermeneutic approach.

**Keywords:** *rewriting, anamnesis, intertextuality, nostos, Homer, proustianism.*

În contextul rescrierii, statutul auctorialității se definește în funcție de o condiție precedentă de lector-critic (lector identificatoriu în terminologia lui Paul Cornea) ce determină și influențează ulterior instanța creativ-auctorială, în contextul joncțiunii dintre cele două instanțe conturându-se astfel noul text. Regândind conceptul lui Harold Bloom, Christian Moraru (Moraru 2001) consideră că se realizează o suprapunere între cititor și (re)scriitor, cel din urmă fiind un mai întâi un lector critic, “the rewriter is a critical reader”, concluzionând “true reader are rewriting-bound”. Instanța auctorială se definește astfel în relație cu propria experiență de lector, dar și prin raportare la un sistem cultural dominant. În studiul *Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature* (2008), Renate Lachman susține dimensiunea discursului literar ca artă mnemonică *par excellence*, integrând raportul de interdependență între anamneză și hermeneutică într-o suprastructură paradigmatică memorial-culturală. În măsura în care scriitura este deopotrivă act de interpretare și rememorare transgresează diferite *momente temporale* și spații culturale, discursul românesc este întemeiat pe un sistem de referință cultural-clasicizat și contribuie inerent la

---

<sup>1</sup> Articol prezentat în cadrul conferinței *Simpozionului Colloquim Antiquitatis*.

reliefarea și perpetuarea unui proces de anamneză culturală într-un dialogism manifestat dincolo de funcția strict estetică a literarului.

Caracterul metaliterar al romanului lui Daniel Mendelsohn este evident, dar construcția romanescă nu se rezumă doar la relația de hipertextualitate evidențiată de reluarea structurilor epopeii homerice în actul construcției narative, aceasta presupune mai degrabă suprapunerea elementelor intertextuale cu elemente transtextuale de ordin biografic. Romanul lui Mendelsohn nu este doar o narațiune despre relația tată-fiu sau o simplă rescriere anxioasă a textului homeric, ci o narațiune ce reia sistematic structura epopeii, conturând astfel toposul narativ în care personajele centrale, Daniel și tatăl său Jay, resemantizează într-o perspectivă contemporană cuplurile homerice Odiseu-Telemah și Odiseu-Laertes. Palintextul mendelsohnian se profilează ca un produs artistic determinat de procesul rescrierii, ca un topos depozitar al memoriei cultural-colective și ca o reactualizare a relației dintre instanța lectorială și cea auctorială.

Când Jay Mendelsohn, în vârstă de optzeci și unu de ani, decide să asiste la cursul fiului său despre „Odiseea”, cei doi refac aproape involuntar *nostos*-ul epopeic. Bătrânul, de profesie matematician, implicat de-a lungul vieții în diferite proiecte ce aveau legătură cu aselenizarea sau cercetarea asupra inimii artificiale, în tinerețe a studiat latina afirmând ca un laitmotiv că ajunsese în studiul său să-l citească pe Ovidiu în original, dar nu și pe Vergiliu. Spre finalul vieții, urmărit de regretul că nu și-a continuat studiile clasice, Jay vrea să recupereze în mod simbolic acel *timp pierdut*. Acesta va participa la toate seminarele fiului său, întrerupându-l pe acesta cu observații asupra caracterului neeroic al lui Odiseu. Salvatore Battaglia consideră că Dante „a propus un destin de tipul celui al lui Ulise, fără ca acesta să corespundă structurii sale morale originale” (Battaglia 1976: 15). Caracterul eroului homeric în viziunea dantescă este resemantizat printr-o conștiință creștină, umanist-renascentistă. Negându-i *întoarcerea acasă* și, prin urmare, *hybrisul*, acesta este decontextualizat de propria origine, fapt pentru care poetul îl condamnă astfel „la chinurile infernului pentru fraudă” (Battaglia 1976: 15). Demersul lui Jay este unul asemănător, și el deconstruiește imaginea lui Odiseu și-l reinterpretează prin prisma propriei sale experiențe de viață, acesta fiind interpretat prin viziunea conservatoare a americanului de rând ce își întemeiază o familie la începutul anilor '50. Astfel, eroul homeric este considerat un simplu individ care și-a înșelat soția, un incapabil comandant care nu a fost în stare să-și salveze echipajul și care nu ar fi realizat nimic fără intervenția zeilor și prin analogie cu viața austeră trăită de Jay, plină de ratări personale și reprimări emoționale, este condamnat de acest *pater familias*.

După ce semestrul se încheie, tatăl și fiul continuă această odisee a regăsirii, pornind într-o croazieră ce reface drumul ipotetic *al rățăcirilor* lui Odiseu. La scurtă vreme după această croazieră, Jay va muri în urma unui șir de incidente început cu o banală căzătură în parcare a unui mall, lăsându-l astfel pe Daniel să refacă anamneză relației dintre cei doi. În primul capitol al romanului lui Mendelsohn, *Proem*, construit ca o narațiune a rememorării, sunt amintite aceste evenimente, anticipându-se totodată moartea lui Jay prin dezbateră etimologică a termenului *arkhê kakôn*, termen utilizat pentru a descrie originile îndepărtate ale unui dezastru: „Pentru tata, *arkhê kakôn*-ul a fost un accident

minor, un singur pas greșit pe care l-a făcut în parcarea unui supermarket californian unde se dusese cu fratele meu, Andrew, ca să cumpere legume pentru o mult așteptată reuniune de familie.” (Mendelsohn 2019: 19). Prin hibridarea strategiilor discursului hermeneutic cu cel al discursului ficțional, acesta construiește propria structură narativă concentrică ce definește însăși raportul dintre realitate și ficțiune și, cel puțin indirect, etica reprezentării în literatură, raportul dintre factual și ficțional fiind mediat de norma axiologică a praxisului mnemonic și a actului lecturii, pe modelul eticii intrinseci a narării propuse de J.Hillis Miller.

Dacă pentru Paul Ricoeur actul memorării presupune o detașare de experiența inițială printr-un lung șir de aproximări ale distanței temporale față de profunzimea timpului trecut, pentru Mendelsohn anamneza relației cu paternitatea prin medierea hermeneutică a Odiseei reprezintă un *timp regăsit*. În narațiune se suprapun și se potențează reciproc două tipuri de anamneză, ambele în strânsă legătură cu un anumit tip de istoricitate. Pe de-o parte una livrescă, ce supune exegezei nu doar textul homeric, ci întreaga cultură elenă și care presupune un mod de educare, un *bildung*, sub forma memorării unor texte canonice, reprezentând o rescriere în care, pe modelul propus de David Cowart (Cowart 2012), se conturează un dialogism epistemologic perpetuu datorat de relația de simbioză textuală dintre hipo și hipertext. Această conștiință a rescrierii, a deconstruirii și reconstruirii trecutului cultural reprezintă rezultatul aceluiași proces reinterpretativ, ce nu este redus doar la un statut estetic, ci care îmbină dimensiunea etico-estetică, prin reconfigurarea relației dintre trecut și prezent. Pe de altă parte, o anamneză individuală, a istoriei personale, ce presupune memorarea aposteriori a relației cu tatăl, reprezentând totodată modalitatea de regăsire a figurii paterne, o figură absentă pe care tânărul Daniel a încercat să o înlocuiască, asemenea lui Telemah, căutând afecțiune și modele paterne printre profesorii de liceu sau de facultate și cu care, în cele din urmă, se identifică.

Nostalgia, ca element declanșator al actului auctorial, nu paseizează trecutul ca topos al plenitudinii sau ca formă preeminentă prezentului, cum susține Christopher Lasch în *The True and Only Heaven: Progress and Its Critics* (1991), în jurul ei oscilează actul memorării prin funcția recuperatoare a tensiunilor și posibilităților ce au alcătuit relația cu figura paternă. Actul în sine, ca proces afectiv-intelectual, implică o joncțiune continuă între prezent și trecut, descoperind ramificațiile rizomatice ale trecutului și virtualizările actualizate în prezent ale eșecurilor tatălui și ale blocajelor comunicării dintre cei doi. Anamneza este soluția contrastivă prin care Mendelsohn distinge, (re)semantizează formele trecute, camuflete ale amintirii, ea analizează, clarifică vechi relații și corelații. Construită printr-o continuă suprapunere temporală între diferite stadii ale trecutului și prezent printr-o mișcare spiralată, narațiunea înglobează toate nivelurile autobiografice din eposul romanesc al lui Mendelsohn, de la seminarele dedicate Odiseei și demersul hermeneutic asupra textului, la evenimentele din croaziera tematică, la memorarea unor evenimente din copilăria și adolescența lui Daniel până la evenimentele ce au succedat decesului lui Jay.

Structura romanescă a textului lui Daniel Mendelsohn reiterează structura epopeică, astfel în al doilea capitol, *Telemahniada (Educație)*, naratorul rememorează propriul parcurs intelectual și educația în spiritul studiilor clasice, dar reia totodată și povestea din liceu a tatălui său ce cuprinde episodul renunțării la studiul limbii latine. Această secvență, deschizându-se prin evocarea imaginii tatălui absent: „Una dintre puținele povești pe care-i plăcea tatălui meu să le spună despre tinerețea lui – puține, într-adevăr, pe când eram mici”, amintește de hipotextul homeric, întrucât incipitul *Telemahniadei* presupune aceeași *absentia*. Chiar dacă proemul epopeii evocă imaginea „bărbatului iscusit”, acesta se dovedește a fi înșelător. În pofida acestei promisiuni, bărbatul invocat în proem este doar amintit în prima parte a epopeii, acesta este o figură estompată despre care se aud tot felul de bârfe sau despre care ascultăm povești. Prin urmare, această secvență din romanul lui Mendelsohn este aceea a identificării lui Daniel cu Telemah, iar afirmația unui student despre întâlnirea dintre Odiseu și fiul său este edificatoare și pentru relația dintre autor și tatăl său, „Pentru un băiat care nu și-a cunoscut niciodată tatăl întrebarea care se pune e asta: Care dintre crize este mai importantă – să-ți trăiești viața fără tată sau să-l întâlnești după douăzeci de ani și să ajungi să-l cunoști?” (Mendelsohn 2019: 116).

*Apologoi (Aventuri)* este structurată în jurul croazierei mediteraneene a lui Jay și Daniel, la câteva luni după încheierea seminarului. Climaxul acestei secvențe, deși anticipat de lector, fiind amintit de autor în proem, constă în faptul că tocmai toposul final al epopeii, Itaca, nu va mai fi vizitat. Croaziera neterminându-se cu acea ultimă debarcare în insula lui Odiseu, din cauza unor greve, dar aflând că la bordul navei se află traducătorul lui Kavafis, comandantul îl invită pe Daniel Mendelsohn să țină o scurtă prelegere despre poemul „Ithaka”. Astfel, *Apologoi*, reprezintă mai degrabă o experiență kavafisiană, în care primează importanța traseului în raport cu destinația, acestei secvențe suprapunându-i-se discuția dintre tată și fiu asupra morții. Prin urmare, raportul de intertextualitate conturat în roman nu se rezumă doar la hipotextul epopeic, ci este mult mai profund, înglobând atât experiența kavafisiană a călătoriei și a toposului Itacai, ca substitut al destinației, cât și experiența joyceană și tennysoniană a Odiseei, toate acestea aflându-se în raport cu viziunea proustianistă asupra *timpului regăsit*, intertextul proustian oferind un nou *telos*, mult mai subtil, romanului. Tehnica lui Marcel Proust presupune traducerea unui realism elocvent, neînțeles ca simplă imagine a realității sau viziune artistică, „ci mai curând ca o evocare, ce nu numai că echivalează cu reprezentarea concretă, dar îi ascute și-i exasperează contururile și densitatea” (Battaglia 1976: 315), aceeași expansiune a densității fiind urmărită și de scriitorul american. Prin urmare, proustianismul lui Mendelsohn nu constă doar în actualizarea și reconfigurarea timpului pierdut, ci și în acest caracter *idolopeic*, în care percepția asupra realității este supusă unui proces de intensificare și reflectare.

*Nostos (Întoarcerea acasă)* presupune reexplorarea relației, de cele mai multe ori încordate, dintre tată și fiu. Asemenea lui Telemah, prea tânăr să-și fi cunoscut tatăl când acesta a plecat spre Troia, căutând figuri paterne surogat, precum porcarul Eumaios, fie alte persoane de la care poate obține informații

despre Odiseu, Menelau, Mentor sau Nestor, și Daniel se reîntâlnește cu o serie de persoane, rude sau prieteni apropiați ai lui Jay, care-i oferă diferite detalii și informații despre acesta după moartea sa. *Nostos* e termenul grecesc pentru *revenirea acasă*, iar forma de plural, *nostoi*, a reprezentat de fapt titlul unei alte epoei, pierdute, dedicată revenirii acasă a comandanților și regilor care au luptat în Războiul Troian.

Praxis-ul demersului nostalgic al lui Daniel presupune, pe fondul acestei idolopei, a realității absente reevocate și reconstituite post-factum, modalitatea prin care acesta „se întoarce acasă”, în copilărie, pentru a se reconcilia cu figura paternă. Abordarea naratorului se încadrează în paradigma ricoeriană a memoriei exersate. Astfel, a-ți aminti nu presupune doar dobândirea unei imagini a trecutului, ci și un proces activ al unei continue căutări. Prin urmare, memoria afectivă a lui Daniel este exersată și instrumentalizată prin intermediul textului homeric, ajungând astfel la o hibridizare între *anamnesis* (descrisă de Aristotel ca rememorare prin căutare) și *mneme* (caracterizată de Ricoeur drept afecțiune, *pathos*).

*Anagnorisis (Recunoaștere)*, penultima secvență a romanului, pornește de la episodul în care Penelopa îl recunoaște pe Odiseu, dar această secvență reprezintă o analogie cu relația de căsnicie a părinților lui Daniel, accentul căzând, indirect, asupra termenului *homophrosynê*, „gândire asemănătoare” a cuplului contemporan, îmbătrânit, dar, implicit, și asupra hermeneuticii epoeii. De asemenea, acest demers al recunoașterii presupune și continuarea explorării trecutului familial, care-i permite lui Daniel, în urma unui proces cognitiv laborios, să-și re-cunoască cu adevărat tatăl pornind de la mitografia lui Odiseu, chiar dacă în acest *quiproquo* figura paternă este reconstruită în opoziție cu eroul homeric: „Normal că Jay îl ura pe Odiseu. Odiseu era un aventurier, un mincinos. Își asuma riscuri.” (Mendelsohn 2019: 299).

Ultimul act de recunoaștere în epopeea homerică se desfășoară în Cântul XXIV. După întâlnirea cu Penelopa, Odiseu părăsește palatul și pleacă în căutarea tatălui său, care se autoexilase în afara polisului. Odiseea are o structură ciclică, aceasta începe și se încheie cu același laitmotiv: un fiu pornește în căutarea propriului tată. *Sêma (Semnul)*, episodul final al Odiseei care corespunde întâlnirii dintre Odiseu și Laertas, în romanul lui Mendelsohn corespunde agoniei și morții lui Jay. Narațiunea reia ciclicitatea epoeii, incipitul și epilogul romanului fiind conturate în jurul aceluiași laitmotiv. Daniel și Jay resemantizează pe rând mitografia personajelor homerice, ambii reprezentând diferite versiuni analoge ale lui Telemah, Odiseu sau Laertas, reconstituind totodată într-o perspectivă contemporană relațiile dintre aceste personaje.

Reamintirea, pe modelul *halbwacsian*, este determinată și mediată prin raportare la *ceilalți*. Memoria individuală este determinată (și) prin raportul la o entitate colectivă, „singurul mod în care istoria susține, corectează, critică și chiar include memoria este sub forma memoriei colective” (Ricoeur 2001: 147-148). Mendelsohn se caută pe sine și își caută tatăl pierdut prin medierea textului homeric și a întregii tradiții literare canonice. Lectura critică a epoeii determină această recunoașterea, amintirea mediată de tradiția culturală permite recompunerea unor experiențe estomplate, reabilitarea și reconfigurarea unor episoade din copilăria lui Daniel sau din tinerețea lui Jay, „adevărurile” relației dintre cei doi sunt reformulate,

transpuse în prezent, redimensionate. Textul lui Mendelsohn reprezintă spațiul unei memorii transindividuale, este un *lieux de memoire* având o natură hibridă, familiară și insolită, juxtapunând lucid imaginația și memoria reproductivă, viața și moartea, individualitatea și colectivitatea.

În jurul unor asemănări ipotetice se conturează construcția cărților lui Mendelsohn. Amintind de caracterul *polytropos* al lui Odiseu sunt trasate firele narative ce alcătuiesc aceste construcții inelare de tip *polytropos*, „adjectiv ce se referă nu doar la omul în sine, la felul lui de a gândi sucit și sinuos cu care ne familiarizează într-un mod savuros peripețiile ce urmează (...), ci și la călătoria dureros de sinuoasă pe care trebuie să o facă pentru a ajunge la destinație, călătorie care nu doar odată în constrânge să revină într-un loc în care a mai fost” (Mendelsohn 2022: 33). Mandelsohn schițează astfel o relație de identificare între roman și epopee și între tată și fiu. Prin interpretarea textului homeric și prin anamneza relației cu paternitatea este recompusă nostalgic istoria intimă a propriei familii, pe modelul marilor romancierii americani din secolul XX de origine iudaică, printr-o suprapunere de planuri temporale, narative și textuale, reconstituind de fapt identitatea narativă a figurii paterne regăsite în acest act nostalgic al rememorării. Suprapunerea metaforică a titlului romanului, „O odisee”, cu titlul epopeii, reia principiul *homoiosis*, „asemănătorul cunoaște pe asemănător” și constituie viziunea aristoteliană conform căreia „cunoscătorul devine cunoscutul”, cunoașterea de sine devine astfel posibilă prin asemuirea cu un model. Caracterul sinuos al acestor călătorii și identificări este determinat de structura labirintică a memoriei exercitată printr-o *forma mentis* prin care este reconfigurată propria identitate, ca tată prin raport la propriul său tată, și prin care  *timpul pierdut* devine un  *timp regăsit*.

## BIBLIOGRAFIE

- Battaglia 1967: Salvatore Battaglia, *Mitografia personajului*, traducere de Alexandru George, București, Univers.
- Bloom 1997: Harold Bloom, *The Anxiety of Influences*, New York, Oxford University Press.
- Cowart 2012: David Cowart, *Literary Symbiosis. The Reconfigured Text in Twentieth-Century Writing*, University of Georgia Press.
- Lachman 2008: Renate Lachman, “Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature”, în *Cultural Memory Studies: an international and interdisciplinary handbook*, Walter de Gruyter, 2008.
- Lassch 1991: Christopher Lassch, *The True and Only Heaven: Progress and Its Critics*, W.W. Norton & Company, 1991.
- Mendelsohn 2017: Daniel Mendelsohn, *O odisee*, traducere de Bogdan-Alexandru Stănescu, București, Polirom.
- Mendelsohn 2020: Daniel Mendelsohn, *Trei inele: O poveste despre exil, narațiune și destin*, traducere de Petru Iamandi, București, Polirom.
- Miller 1987: Hillis Joseph Miller, *Etica lecturii*, traducere de Dinu Luca, prefață de Mircea Martin, București, Grupul Editorial Art.
- Moraru 2001: Christian Moraru, *Rewriting: postmodern narrative and cultural critique in the age of cloning*, State University of New York.
- Nora 1997: Pierre Nora, *Les Lieux de Mémoire*, Gallimard.
- Ricoeur 2000: Paul Ricoeur, *Memoria, Istoria, Uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Amacord.